

דף ד

רבי ישמעאל אומר מה חריש רשות אף קציר רשות. 'מכאן מוכח דאפילו לר' ישמעאל דאית לר' (ברכות ל"ה:) הנהג בהם מנהג דרך ארץ, מכל מקום אין עבודת האדמה בא"י מצוה כשלעצמה' (מהגר"א נבנצל שליט"א).

'יצא קציר העומר שהוא מצוה'. 'נראה דר' ישמעאל אית לר' דמצות קצירה דוחה את השבת, או אף דאין זו דחי' דהא לא נאמר פסוק זה בפרשת קרבנות אלא בפרשת שבת, אלא דלא נאמרה שבת על מצות קצירה, ודלא כסוגיא דמנחות ע"ב דאית לה דאינה אלא מכשירי מצות הקרבה, ואם אפשר לעשותה מערב שבת אינה דוחה את השבת.

ובזה ניהא דהרמב"ם פסק כפשטה דמתני' דנקצר ביום כשר ודוחה את השבת, ודלא כדאוקמוה בסוגיא דמנחות – דסוגיא דהתם אלבא דר' עקיבא. ואף דר' ישמעאל ור"ע הלכה כר"ע, הכא הלכתא כר' ישמעאל משום דהיא דעשר נטיעות הלכה למשה מסיני אתיא כותי' כמבואר במו"ק ד. ונ' דהני מילי בעומר הבא מא"י בליל ט"ז, אבל הבא מחו"ל או הנקצר ביום אף למ"ד דכשר אינו כשר אלא להקרבה, אבל מצות קצירה אין בו' (מהגר"א נבנצל שליט"א. וע"ע באריכות בחדושי הגר"ד בנגיס ח"ב סד, טו).

זכיון דהלכתא למשרי ילדה לאו ממילא זקינה אסירה? אלא הלכתא לרבי ישמעאל קראי לרבי עקיבא. משמע שלרבי עקיבא לא נתקבלה הלכה זו של עשר נטיעות. ועוד יש להוכיח מכאן שזמן איסור 'תוספת' לרבי עקיבא אינו מפסח ועצרת, שאם כן אין מובנת קושית הגמרא מדוע הוצרך קרא, הלא מההלכה המתירה חרישה בעשר נטיעות עד ראש השנה איננו יודעים לאסור תוספת מפסח ועצרת ושפיר הוצרך רבי עקיבא ללמוד מן הכתוב – אלא משמע שלרבי עקיבא אין איסור אלא שלשים יום קודם ראש השנה שמאז הוא שייך לשנה הבאה, כמו שמצינו זמן זה של שלשים יום בשאר הלכות.

ולפי זה אין התר לרבי עקיבא לחרוש בית סאה בעשר נטיעות עד ראש השנה אלא עד שלשים יום בלבד שהרי בתוך שלשים אסור מהתורה, אבל כלפי איסור חכמים משני פרקים, נראה שמותר בעשר נטיעות [ובזה מיושבת קושית האחרונים הלא רבי עקיבא עצמו מפרש במסכת שביעית עד אימתי נקראו נטיעות, והלא לשיטתו אין לו הלכה דעשר נטיעות – אך להאמור יש נפקותא בהגדרת 'נטיעות' אף לרבי עקיבא, כלפי הזמן דרבנן, מעצרת] (עפ"י מנחת שלמה ח"ג קכא וח"א מז. ועתוס' ראש-השנה ט. ד"ה ור"ע) שלפי מה שהסיק רב אשי אפשר שאף לרבי עקיבא נאמרה הלכה דעשר נטיעות, וצריך קרא כדי לאסור אף בזמן שאין בית המקדש קיים. אלא שזה שייך דוקא לרב אשי ולא לרבי יוחנן.

ויש מפרשים שגם לרבי עקיבא מותר לחרוש עשר נטיעות עד ראש השנה, כי החרשה נועדה להועיל לנטיעה עצמה הקיימת עתה (כמו שכתב הר"ש בשביעית א, ו), ואינה כשאר חרישות שנועדו להטיב עם הפירות שיצמחו לאחר מכן, בשנה השביעית (ער"ש סירילאו שביעית; אבי עזרי ריש הלכות שמיטה. ובמנחת-שלמה כתב שאמנם חרישת הנטיעות עצמן אינה בשביל שביעית, אבל ההתר המיוחד לחרוש כל בית סאה בשבילן, זה לא הותר לרבי עקיבא, שאין זה צורך הנטיעה. ויסוד הסברא מוזכר בתורי"ד, שלא הוצרכה ההלכה לחרישת הנטיעות עצמן אלא לחרישת כל בית סאה שלהן).

וע"ע אריכות בכל הענין בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג קל. ועוד בגדרי ההלכה דעשר נטיעות, ע' בספר בית ישי סו"י ד ובאגרות משה יו"ד ח"א ריו.

זכי גמירי הלכתא בזמן שבית המקדש קיים דומיא דניסוך המים... יכול היה לומר דומיא דערבה' [המוזכרת בסמוך ל'עשר נטיעות'] אלא נקט אחד מהם. ועוד, משום שניסוך המים אינו נוהג בזמן הזה אף לא מדרבנן, שלא כערבה, לכך נקטוהו (ריטב"א).

ובשם הגר"ח מבריסק (בחדושים שעל הש"ס) מובא שכשם שאמרו (בזבחים נט) מזבח שנעקר מקטירים קטורת במקומו [וכתבו התוס' שהוא הדין לענין הקרבת מנחות], כמו כן מצות ערבה שייכת גם כשאין מזבח, יכולים להקיף מסביב למקומו. ושונה ניסוך המים שהוא כזריקת דמים, שאמרו (שם) שצריך מזבח דוקא. וע' גם בקהלות יעקב (זבחים לא) שניסוך המים צריך מזבח דוקא. ואולם אין הדבר מוסכם. ע' בהרחבה בענין זה בקובצי 'בנה המקדש' – קבצי תש"ן ואילך.

'פסיקות ובריכות'. 'פסיקות' – חפירה שאינה מתוקנת, שלא כבריכות הבנויות ומיוחדות לכך (עפ"י מאירי; נמוקי יוסף). ויש מי שפירש 'פסיקות' – מרובעות, בריכות – עגולות.

'הפסיקות והבריכות שנתמלאו מים מערב יום טוב, אסור להשקות מהן בחולו של מועד'. רש"י ותוס' מפרשים משום חשש שמא ייפסקו ויבוא להביא מים מנהרות רחוקים, וזוהי טירחה מרובה שאסורה.

ובתוס' רא"ש כתב שאין נראה שגזרו גזירה מופלגת כזו שהרי אין דרך להביא מים בכתף ממקום רחוק להשקות השדה, אלא טעם האיסור, כתב בשם הראב"ד, שמדובר בגומות שממשיכים לתוכן מים מן המעיין ומשקים מתוכן את השדה, ולכך אין משקים מהן משום שיבוא לידי קילון, כי הגומות עמוקות ויצטרך לדלות בכלי [אלא אם כן עוברת בתוכן אמת המים שאין חוששים שידלה], לכך אעפ"י שנתמלאו מערב יום טוב אסור.

'חזו לה הוא גברא דהוה דלי דוולא בחולא דמועדא...' רש"י פירש שהיה זה בית הבעל. ואולם הרא"ש בתוספותיו חולק כי סתם גינות ירק בית השלחים הן וזקוקות למים. ועוד, אם בית הבעל היא לא היו צריכים לנקוט 'דלי דוולא' שהרי כל השקאה אסורה. ולכך פירש שבית השלחין היתה והיה דולה בדלי מן הקילון, ולא אסרו לדלות מן הקילון אלא כדי ליפות אבל כדי לאכול במועד מותר.

'ליתי מר לשמתיה' – שכל העובר על איסור דרבנן חייב נידוי (ריטב"א).

לדברי הר"ן (מובא בש"ך יו"ד שלד סק"ע), העובר על דבר מדבריהם לוקה מכות מרדות ואולם המפקפק בדבר מדברי סופרים חמור יותר וחייב נידוי. וצריך לומר שחשדו רבה תוספתאה לאותו אדם שהיה מפקפק בדברי חכמים. וע"ע בשו"ת רשב"ש (תרי) שהעיר על כך שחייב נידוי ולא מכות מרדות. וכן נסתייע מכאן שאין צריך התראה למכת מרדות.

(ע"ב) 'אמר ליה אי תניא תניא' – והזורני בי, שלא אסרו במועד בדבר של אכילה, ואין מדקדקים בטורח מעט או רב, שהרי אדם שוחט ומפשיט ומנתח ומולח ומבשל כדי לאכול, וכן קוצר ומעמר דש זורה ובורר טוחן ומרקד לש ואופה כדי לאכול (תורא"ש).

'אגפיה' – גדותיה.

'אגף' [או 'גף'] משמש כצדי כל דבר, כמו כנפי העוף (טהרות א, כ); זרוע האדם (שבת קכט.); הכותל שבצדי הפתח (ע' פסחים פרק ז, יב) ועוד. ומוזכר כמה פעמים ביחזקאל – יב, יז, לח, לט.

'מפני שמכשיר אגפיה לזריעה'. רש"י מפרש מפני שנותן האדמה התחוחה בצדדים. והרמב"ם פירש (בפירושו המשנה) מפני שהקרקע מתלחלחת מאמת המים ומתכשרת לזריעה. ולפירוש זה צריך לפרש מה שאמרו שאם משליך האדמה למקום אחר אין כאן הכשרת אגפים – כי דרך המכשיר לזריעה להניח האדמה שחפר סביב האמה (עפ"י שפת אמת).

'פליגו בה רבי זירא ורבי אבא בר ממל'; חד אמר מפני שנראה כעודר וחד אמר מפני שמכשיר אגפיה... עודר נמי כי קא שקיל בדוכתיה מנח ליה... ר' זירא ור' אבא בר ממל; חד אמר כגון שהעמיק וחד אמר זיבלו מוכיח עליו'. מסתבר לומר שמחלוקת אחת היא בשני המקומות בין רבי זירא ור' אבא בר ממל; לדעת האחד אסור לחפור בשביעית בכל אופן, גם אם אינו נראה כעודר, דלא פלוג רבנן, ולכך אסור גם כאשר מניח האדמה במקום אחר וגם כשזבלו מוכיח עליו שאינו בא לעדור שדהו. והחכם השני סבר שלא אסרו אלא באופן שנראה כעודר. ונראה שהיה יכול לתרץ שמדובר כשמעמיק ומשליך האדמה למקום אחר, שאז אינו נראה כעודר, אלא שמתרץ האמת שגם באופן הרגיל מותר מפני שזבלו מוכיח עליו (ול"ק קושית הרש"ש).

'ולמאן דאמר מפני שנראה כעודר ליחוש מפני שמכשיר אגפיה לזריעה... ולמאן דאמר מפני שמכשיר אגפיה לזריעה ליחוש מפני שנראה כעודר'. אף על פי שחכמים החולקים על רבי אלעזר בן עזריה אינם חוששים לכך, ואם כן מה מקשה 'ליחוש...'. – אך חכמים אינם חוששים כלל, לא מפני שנראה כעודר ולא מפני הכשרת אגפיה כי סוברים שהואיל ואינו מתכוין לכך מותר [מפני שהן מלאכות דרבנן]. אבל לרבי אלעזר בן עזריה שאוסר אע"פ שאינו מתכוין, קשה מדוע לא יחוש לשני הטעמים (עפ"י שפת אמת).

לפמ"ש"כ התוס' שהכשרת אגפיה אינו חשש מפני הרואים אלא שבאמת הוא נידון כחורש, לכאורה אין קשר בין טעם זה ל'מפני שנראה כעודר' ואם כן מה מקשה הגמרא, הלא אפשר שאף לראב"ע אין חשש מפני הרואים כמו לחכמים, אלא סובר לאסור רק מפני שמכשיר אגפיה.

ואפשר שאין שייך לומר 'נראה כעודר' אם מתירים דבר שאינו מתכוין, שהרי הכל רואים שחופר אמת המים וגם אם נראה כעודר הרי נראה לכל שאינו מתכוין לכך, לכך לחכמים אין קיים חשש זה, אבל לראב"ע שאוסר מפני שמכשיר אגפיה הגם שאינו מתכוין, קשה מדוע לא יחוש שנראה כעודר.

דף ה

'... אבל רבים צריכים להם אפילו חפירה מותר'. אף על פי שהוא טורח גדול ופרהסיא, וגם היה אפשר לעשות מקודם לכן וכיוונו מלאכתם למועד, אעפ"י"כ התירו משום שהוא עסק רבים, וכל צרכי רבים אינם נגמרים כי אם בשעת הבטלה שאז מתחברים כולם ועושים. ומכל מקום צורך המועד הוא, אבל אם אינו צורך המועד לא התירו מלאכת אומן זו של חפירת בורות (עפ"י נמוקי יוסף).

'מרגילין לתוכו ארבעים סאה'. הר"ג ה"ה היינו משיכת מים, הזרמה. [אולי מלשון המשכה, כמו 'זה הוא מרגילה וזו היא מרגילתו' (יבמות פה). או מלשון הדרכה ואימון, כמו 'תרגילנו בתורתך'. ואולי על שם 'השקית ברגלך' – דברים יא].

'אלא גמרא גמירי לה ואתא יחזקאל ואסמכה אקרא...' – לפיכך נקראו נביאים וכתובים 'דברי